

STEFAN ZWEIG

MONTAIGNE

DENEME

Çeviri: AHMET CEMAL

5.
BASKI

STEFAN ZWEIG
MONTAIGNE

Montaigne, Stefan Zweig

© 2012, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2012

5. basım: Eylül 2014, İstanbul

Bu kitabın 5. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39, Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 26699

ISBN 978-975-07-1422-1

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

STEFAN ZWEIG
MONTAIGNE

DENEME

Almanca aslından çeviren

Ahmet Cemal

Stefan Zweig'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Dünün Dünyası, 1985

Amok Koşucusu, 1990

Yarının Tarihi, 1991

Lyon'da Düğün, 1992

İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar, 1995

Günlükler, 1997

Satranç, 1997

Değişim Rüzgârı, 1998

Amerigo, 2005

Sabırsız Yürek, 2006

Marie Antoinette, 2006

Joseph Fouché, 2007

Rotterdamlı Erasmus, 2008

Balzac, 2009

Bir Kadının Yaşamından 24 Saat - Bir Yüreğin Ölümü, 2009

Macellan, 2010

Clarissa, 2010

Hayatın Mucizeleri, 2011

Vicdan Zorbalığa Karşı ya da Castellio Calvin'e, 2014

STEFAN ZWEIG, 1881'de Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verline, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901'de yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalıklarla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretilerine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'in derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümlenmeler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamamaya 1942'de Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

AHMET CEMAL, 1942'de İzmir'de doğdu. St. Georg Avusturya Lisesi ve İÜ Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. *Yazko Çeviri* dergisini yönetti. Hölderlin, Kleist, Brecht, Canetti, Remarque, Celan, Zweig, Musil, Trakl, Benjamin, Kafka, Lukács, Fischer, Bachmann, Goethe, Paz gibi yazar ve şairlerin yapıtlarını dilimize kazandırdı. Deneme kitaplarının yanı sıra *Dokunmak* adlı öykü kitabı ile *Kıyıda Yaşamak* adlı romanı yayımlandı. Çeviri edebiyatına yaptığı hizmetlerden ötürü Avusturya Federal Cumhuriyeti Altın Liyakat Nişanı'nı ve 2010 yılı Tarabya Çeviri Ödülleri Almancadan Türkçeye Büyük Çeviri Ödülü'nü aldı.

I

İnsana her yaşında ve hayatın her döneminde seslenebilen yazarların sayısı azdır –Homeros, Shakespeare, Goethe, Balzac, Tolstoy gibi– ve bazı yazarlar da vardır ki, ancak belli bir zaman geldiğinde kendilerini bütün anlamlarıyla açarlar. Montaigne, onlardan biridir. Onu doğru değerlendirebilmek için insanın çok genç, deneyimlerden ve hayal kırıklıklarından yoksun olmaması gerekir; Montaigne’in özgür ve yanıtılması imkânsız düşüncelerinin en yardımcı olabileceği kuşak ise, örneğin bizimkisi gibi, kaderin bir dünya kargaşasının ortasına fırlatıp attığı bir kuşaktır. Ancak savaşların, zorbalığın, tiranca ideolojilerin bireyin hayatını –ve yine bu hayat içinde olmak üzere– en değerli özü, bireysel özgürlüğü tehdit ettiği bir zaman dilimini kendi sarsılmış ruhunda yaşamak zorunda kalmış olan kişi, sürü kudurmuşluğunun egemenliğindeki böyle zamanlarda insanın iç dünyasının en derin noktasında yatan “ego”suna sadık kalabilmesinin ne büyük bir cesaret, dürüstlük ve kararlılık gerektirdiğini bilebilir. Yalnızca böyle bir insan, dünyada bir kitlesel yıkımın ortasında kendi manevi ve ahlaki bağımsızlığını lekesiz koruyabilmekten daha güç bir şey olamayacağını bilir. İnsan, ancak kendisi akıldan, insanlık onurundan yana kuşkuya düşüp çaresiz kalmışsa eğer, dünya çapında

bir kaosun ortasında tek bir kişinin örnek biçimde dimdik ayakta kalabilmesini övgüyle karşılayabilir.

İnsanın Montaigne'in bilgeliğini ve büyüklüğünü ancak deneyim sahibi ve sınanmış bir kişi olarak takdir edilebileceğini ben kendimde yaşadım. Onun *Denemeler*'ini, içinde bize kendini bırakmış olduğu bu tek kitabı ilk defa yirmi yaşımıdayken elime aldığımda, açıkça söylemem gerekirse, onu ne yapacağımı pek bilememiştim. Gerçi karşımda ilginç bir kişiliğin, özellikle aydın, uzak görüşlü, sevilmeye değer bir insanın, üstelik her cümleye ve söyleme kendi kişisel damgasını vurabilen bir sanatçının bulunduğu saygıyla görmeme yetecek kadar edebiyat sanatından anlıyordum. Ne var ki duyduğum, yalnızca edebiyat düzeyinde kalan, sahafça bir mutluluktan; buna karşılık tutkulu bir hayranlığın iç dünyadaki çakışı, o ruhtan ruha sıçrayabilen elektriklenme eksikti. *Denemeler*'in konuları bile bana oldukça sapa ve büyük bir bölümü bakımından da kendi ruhumla herhangi bir bağlantı kurabilmem imkânsız gibi gözüküyordu. Benim gibi yirminci yüzyılda yaşayan bir genci, Sieur de Montaigne'in "Cérémonie de l'entrevue des rois" (Kralların Buluşma Töreni) üzerine geniş açıklamaları ya da "Considérations sur Cicero"su (Cicero Üzerine Düşünceler) ne ölçüde ilgilendirebilirdi? Montaigne'in Fransızcasını bile epey eskimiş ve acemice buluyordum; üstelik kullandığı dil, tıka basa Latince alıntılarla doluydu. Montaigne'in yumuşak ve dengeli bilgeliği ile de ilişki kuramıyordum. Benim için henüz çok erkendi böyle bir bilgeliğe karşılaşmak için. Montaigne'in, insanın aşırı yükselme hırsına kapılmaktan, dış dünyaya fazla karışmaktan kaçınması gerektiği yolundaki o akıllıca uyarısı, ne demek oluyordu? Onun dengeli ve hoşgörülü olmaya yönelik yatıştırıcı çabası, yanılışmalarından kurtulmak, yatıştırılmak istemeyen, tersine, farkına varmaksızın, yalnızca coşkulu

atılımlarına destek bekleyen bir yaş dilimi için ne anlam taşıyabilirdi? Yumuşak başlı ve kuşkucu olması yolunda kendisine öğüt verilmesini istememek, gençliğin özü gereğidir. Gençliğin gözünde her kuşku bir engeldir; çünkü gençlik, içindeki itici gücü harekete geçirebilmek için inançlılığa ve ideallere ihtiyaç duyar. Ve içindeki ateşi körüklemeye yaradığı sürece, en radikal, en saçma çılgınlık bile gençliğin gözünde, irade gücünü zayıf düşüren en yüce bilgelikten daha önemlidir. Hem sonra, Montaigne'in bütün zamanlar için en kararlı bayraktarlığını üstlendiği o bireysel özgürlük, 1900'lerin başında bizler için gerçekten bunca ısrarla savunulmaya muhtaç gibi miydi? Bütün bunlar, varlığı çoktandır doğal karşılanan şeylere dönüşüp kendini diktatörlükten ve kölelikten nicedir kurtarmış bir insanlığın yasalar ve ahlak tarafından güvence altına alınmış değerlerine dönüşmemiş miydi? Kendi hayatımız ve düşüncelerimiz üzerindeki hakkımız ile bu düşünceleri söz ve yazıyla dile getirme özgürlüğü bizlere çok doğal ve ağızımızdan çıkan soluk ya da nabız atışlarımız kadar bizdenmiş gibi geliyordu. Dünya, önümüzde apaçık uzanmaktaydı; ne devletin tutsaklarıydık ne savaşa gitmek zorundaydık ne de tiranca ideolojilerin boyunduruğundaydık. Kimse toplum dışı sayılmak, sürülme, zindana atılmak ve kovulmak tehlikesiyle karşı karşıya değildi. Bu nedenle Montaigne, kuşağımıza çoktan kırıldığına inandığımız birtakım zincirleri koparmak için anlamsızca çaba harcıyormuş gibi gözüküyordu; ama kaderin bu zincirleri, üstelik her zamankinden daha katı ve acımasız bir biçimde yeniden hazırladığının farkında değildik. Bu nedenle Montaigne'in ruhun özgürlüğü uğruna giriştiği savaşıma, artık çoktan tarihe karışmış, bizim için anlamını çoktan yitirmiş bir savaşım olarak saygı duymaktaydık. Asıl ve temel değerlerin bilincine ancak işten geçtikten sonra varmamız, yaşamın akıl erdirilemez

yasalarından biridir: Gençliğin değerini ancak geçip gittikten, sağlığın değerini onu yitirdikten ve ruhumuzun en değerli özü olan özgürlüğün değerini de ancak bu özgürlük elimizden alınacağı ya da alındığı anda anlarız.

Demek ki Montaigne'in yaşama sanatını ve yaşama bilgeliğini anlayabilmek, onun *soi-même*, yani insanın kendisi olması uğruna yürüttüğü kavganın zorunluluğunu tinsel dünyamızın gerçekleştirilmesi en zorunlu hesaplaşması niteliğiyle kavrayabilmek için onun yaşamının benzer bir durumla karşılaşmak gerekiyordu. Onun gibi biz de dünyanın en görkemli yükselişlerinden birinin ardından o korkunç düşüşlerden birine tanık olmalıydık. Biz de umutlarımızdan, deneyimlerimizden, beklentilerimizden ve coşkularımızdan kırbaç zoruyla koparılıp insanın yalnızca o çıplak "Ben"ini, biriciklik ve yinelenemezlik niteliğini taşıyan varoluşunu savunmak durumunda kaldığı noktaya kadar kovalanmalıydık. Montaigne, ancak bu kader ortaklığından sonradır ki benim için onsuz edemeyeceğim bir yardımcıya, teselli kaynağına ve dosta dönüştü. Çünkü kaderi, bizimkine gerçekten çok benziyordu. Michel de Montaigne hayatın eşiğinden adımını attığında, büyük bir umut sönmeye yüz tutmuştu; bu, bizlerin de yüzyılımızın başlangıcında yaşamış olduğumuz türden bir umuttu: dünyanın gerçek anlamda insancıl kılınmasına yönelik bir umut. Rönesans, bir insan yaşamına sığabilecek zaman dilimi içinde mutlu insanlığa sanatçılarıyla, ressamlarıyla, yazar ve şairleriyle, bilginleriyle yeni ve bu düzeyde olacağı asla beklenmeyen bir güzelliği armağan edivermişti. Yaratıcı gücün karanlığı ve kaosu adım adım, dalga dalga aşarak yüceliklere doğru yöneldiği bir yüzyıl, hayır, yüzyıllar artık gelmiş gibiydi. Sanki dünya bir çırpıda daha birenginleşmiş, dolmuş ve zenginleşmişti. Bilginler, Latince'nin ve Yunancanın yardımıyla Platon'un ve Aristoteles'in

bilgeliğini Antik Çağ'dan alıp yeniden insanlara getirmekteydiler. Hümanizm, Erasmus'un önderliğinde bir bütün halinde, kozmopolit bir kültürü müjdeliyordu; Reform hareketi ise bilgi evreninin kazandığı yeni ufuklara yeni bir inanç özgürlüğünü ekler gibiydi. Halklar arasındaki sınırlar parçalanmış, uzaklıklar aşılmıştı; belli bir halka armağan edilmiş olan, sanki herkese ait gibiydi; düşüncenin yardımıyla kralların, prenslerin ve silahların yol açtığı kanlı ayrılıkların üzerinde kalan bir birliğin ve bütünlüğün yaratılmış olduğuna inanılıyordu. Ve sonra bir mucize daha gerçekleşmişti: Tinsel dünya ile birlikte yeryüzünün sınırları da daha önce asla kestirilememiş boyutlara kavuşmuştu. O zamana kadar yol vermez diye bilinen okyanusta yeni kıyılar, yeni ülkeler belirmiş, yeni ve dev bir kıta, birbirini izleyecek nice kuşaklara yurt olmak için adaylığını koymuştu. Ticaretin nabzı çok daha hızlı atmaya başlamış, yaşlı Avrupa'ya akan zenginlik lükse, bu lüks de yeni yapılara, resimlere ve heykellere kaynaklık etmiş, ortaya daha güzel, düşünce yanı daha ağır basan bir dünya çıkmıştı. Fakat uzamdaki her genişleme, ruhlarda da bir doludizginliğe yol açar. Tıpkı yüzyılımızda atmosferin, uçak ve göze görünmeksizin bütün ülkelere kanat açan söz aracılığıyla ele geçirilmesi sonucu uzamın görkemli boyutlara varmasında, fiziğin, kimyanın, tekniğin ve genel olarak bilimin, doğanın sırlarını bir bir çözüp güçlerini insanlığın hizmetine sokmalarında olduğu gibi, Montaigne'in döneminde de dile getirilmesi olanaksız bir umut, onca düş kırıklığına uğramış insanlığa yeniden coşkunun yollarını açıyor ve Ulrich von Hutten'in "Yaşamak, başlı başına bir mutluluktur" çığlığı, binlerce ağızdan yankılanıyordu. Gelgelelim, dalga ne kadar ani ve dik bir tırmanışa geçerse, o ölçüde şiddetli bir kırılmaya uğrar. Çağımızda özellikle yeni buluşların, tekniğin mucizelerinin yıkımın en korkunç et-

kenlerine dönüşmesi gibi, Rönesans'ın ve hümanizmin başlangıçta şifa kaynağı olan öğeleri de öldürücü birer zehir olup çıktı. Avrupa'ya yeni bir Hıristiyanlık ruhu aşılamanın hayallerini kurmuş olan Reform hareketi, din savaşlarının eşsiz barbarlığıyla noktalandı, baskı makinesi, eğitim ve kültür yerine din alanındaki gericiliği yayma aracı oldu; zafer, hümanizmde değil, bağnazlıkta kaldı. Avrupa'da her ülke vahşi içsavaşlarla parçalanırken, Yeni Dünya'da da yeni fatihlerin vahşeti, erişilmesi olanaksız bir zalimlikle sürüp gitti. Raffaello'nun, Michelangelo'nun, Leonardo da Vinci'nin, Dürer'in ve Erasmus'un oluşturdukları bir çağ, bir Attila'nın, Cengiz Han'ın, bir Timurlenk'in vahşetine geri döndü.

Hümanizmden canavarlığa uzanan bu korkunç gerilemeyi, insanlığın –tıpkı bugünkü gibi– en büyük kitle çılgınlıklarından birini, bütün olup bitenleri ruh sarsıntıları içinde duyumsayarak ve uyanık kalarak ama eli kolu bağlı izlemek zorunda kalmak: Montaigne'in yaşamının asıl trajedisi, işte budur. Montaigne barışın, aklın, birleşmenin, kısacası ruhunu adanmış olduğu bütün bu erdemlerin, ülkesinde ve içinde yaşadığı dünyada, kısacık bir zaman parçası için olsun gerçekleştiğini göremez. Gerek zamana ilk adım attığında gerekse zamandan artık çekip giderken, bakışlarını –tıpkı bugün bizim yaptığımız gibi– ülkesini ve insanlığı kirleten, çıldırtan öfke ve nefret dalgasından tüyleri ürpererek çevirir. Bordeaux'da *gabelle*, yani tuz vergisi nedeniyle gerçekleşen halk ayaklanmasının akıl almaz bir vahşetle bastırılışına tanık olduğunda, henüz çok gençtir, ancak on beş yaşındadır; bu sahne, Montaigne'in yaşamı boyunca acımasızlığın can düşmanı olmasına yol açar. Gençecik çocuk, yüzlerce insanın ölene kadar işkence görüşünü, asılışını, kazığa vurulmasını, kafalarının kesilmesini, bedenlerinin dört parçaya ayrılmasını, yakılışını görür; kargaların olaylardan günler son-

ra bile kurbanların yarı yanmış, yarı çürümüş etlerini kapışmak için infaz alanının üzerinde uçmalarını izler. Acılar içinde kıvrananların çığlıklarını duyar; yanık et kokusunu bütün sokaklar boyunca alır. Ve daha gençlik çağına henüz adımını atmışken, bu kez de başlayan içsavaş, ideolojilerin bağnaz karşıtlıkları aracılığıyla, tıpkı bugünkü toplumsal ve ulusal bağnazlıkların dünyayı yıkıma sürüklemesi gibi, Fransa'yı bütünüyle yıkıma sürükler. *Chambre Ardente*¹ Protestanları yaktırır; Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'nda sekiz bin insan öldürülür. Protestanlar ise cinayete cinayete karşılık verirler; kiliselere saldırıp heykelleri parçalarlar; bu gözü dönmürlük, ölümlere bile rahat vermez; Aslan Yürekli Richard ile Fatih William'ın mezarları açılıp yağmalanır. Katolik ve Protestan birlikleri birbirlerinin ardından köy köy, kent kent dolaşırlar, ama hep Fransız Fransız'a, vatandaş vatandaş düşmandır ve vahşet konusunda da taraflardan hiçbiri ötekenden aşağı kalmaz. Tutsak edilen garnizonlar son askerine kadar kılıçtan geçirilir, nehirler cesetlerle dolar; yağmalanan, yakılıp yıkılan köylerin sayısı yüz yirmi bin dolayındadır; kısa süre sonra cinayetler ideolojik temellerinden kopar. Silahlı çeteler, Katolik ve Protestan ayrımı yapmaksızın şatolara ve yolculara saldırırlar. Yakınlardaki bir ormanda atla dolaşmaya çıkmak, Yeni Hindistan'a ya da yamyamların ülkesine gitmek kadar tehlikelidir. Artık kimse evinden ve parasından, bir gün sonra yaşayıp yaşamayacağından, özgür olup olmayacağından emin değildir; Montaigne 1588'de, yani yaşamının sonlarına doğru şunları yazar: "Otuz yıldır içinde yaşadığımız bu kargaşada her Fransız, kendini (gerek bireysel gerek genel ola-

1. Kral II. Henri'nin, Protestanları ve heretikleri yargılamak amacıyla Paris Yüksek Mahkemesi bünyesinde kurduğu, suçlulara yakılma cezası vermeye yetkili özel mahkeme. (Y.N.)

rak), kaderinin her saat değişebileceği olasılığıyla karşı karşıya görüyor.”¹ Artık yeryüzünde güvenlik diye bir şey kalmamıştır; bu temel duygu, Montaigne’in dünya görüşünü de zorunlu olarak etkileyecektir. Böyle bir durumda yapılması gereken, güvenliği, bu dünyanın, içinde yaşanan ülkenin dışında aramaktır; bireyin yapması gereken, bu çılgınlar korosunda ötekilerle birlikte tepinmeyi reddetmek, kendi ülkesini ve dünyasını içinde yaşadığı zamanın ötesinde yaratmaktır.

O çağın hümanist insanların –ne yazık ki bugün bizim duygularımızı çok andırır biçimde– neler hissetmiş olduklarını, La Boétie’nin yirmi yedi yaşındaki dostu Montaigne’e yazdığı şu satırlar göstermektedir: “Bizlerin özellikle böyle bir zamanda doğmamıza yol açan kader, nasıl bir kaderdir! Ülkem gözlerimin önünde yıkılıp gitmekte ve ben göç etmekten, yerimi yurdumu bırakıp kaderimin beni sürükleyeceği yere gitmekten başka çare düşünemiyorum. Tanrıların gazabı, okyanusun ötesindeki uçsuz bucaksız ülkelerin varlığına dikkatimi çekmekle, kaçmam konusunda beni çoktan uyarılmıştı. Yüzyılımızın eşliğinde dalgaların arasından yeni bir dünyanın belirmesinin nedeni, tanrıların, Avrupa acımasız kılıç darbele-ri altında ve utanç dolu bir biçimde yıkılıp giderken, insanlar daha iyi bir gökkubbe altında tarlalarını sürebilsinler diye Yeni Dünya’yı bir sığınak olarak düşünmeleriydi.”

Hayatın soylu değerlerinin, barışın, bağımsızlığımızın, doğuştan sahip bulunduğumuz hakların, hayatımızı daha güzel, daha soylu ve anlamlı kılan her şeyin bir avuç bağnazın ve ideoloğun çılgınlığına kurban edildiği

1. Orijinalde Fransızca: *En cette confusion où nous sommes depuis trente ans, tout homme français [soit en particulier, soit en général,] se voit à chaque heure sur le point d’entier renversement de sa fortune.* (Y.N.)

Edebiyat tarihinin büyük isimlerinden Stefan Zweig, gözlemleri ve acı dolu geleceği öngören duyarlılığıyla XX. yüzyıl Avrupası'na damgasını vurmuş bir aydındır.

Stefan Zweig, Nazi Almanyası'nda kitaplarının yakılmasının ardından, hümanist düşünür Erasmus'la başladığı içsel yolculuğuna yine bir hümanistle, *Montaigne*'le noktayı koyar. *Montaigne*, yazarın 1942'de hayatına son vermeyi seçmesiyle yarım kalan son eserlerinden biridir. Avrupa'yı Avrupa yapan filozof ve yazarları konu alan biyografiler üzerinden kendini anlama ve anlatma yolculuğunun Zweig için son uğrağıdır *Montaigne*.

Stefan Zweig, "En gönüllü ölüm, ölümlerin en güzelidir," diyen *Montaigne*'de kendini bulmuştur. Büyük Avrupa'yı geri dönüşü olmayacak şekilde sonlandıran İkinci Dünya Savaşı yıllarında, yaşamın ve yaşamamanın insanın kendi iradesine bağlı olmaktan çıktığıni fark eden son büyük Avrupalıdır Zweig.

Kapak resmi: ALIX PIERRE

ISBN 978-975-07-1422-1

9 789750 714221